

GLAVNE TEME IKBALOVE POEZIJE (I)

Mustansir MIR

Ikbal se u poeziji bavi zadivljujućim mnoštvom tema. Nasumično sačinjen spisak uključivao bi religiju i politiku, razum i intuiciju, slobodu i determinizam, život i smrt i njihove tajne, pojedinca i društvo, istočne i zapadne kulture, umjetnost i književnost i njihovu ulogu u društvu, znanje i obrazovanje, robovlasnika i roba i njihovu psihologiju, prirodne fenomene te istaknute ličnosti iz svjetske historije. Detaljniji osvrt na teme koje se bave pojedincima još oštrije će pokazati tematsku raznolikost. Ovdje dajemo primjer djelimičnog spiska istaknutih pojedinaca o kojima je Ikbal govorio u svojoj poeziji:

- Rama (drevni hinduistički lik koji utjelovljava savršenu osobu),
- Ebu Bekr (Muhammedov drug i prvi islamski halifa, umro 634.),
- Tarik ibn Zijad (mladi muslimanski general koji je pokrenuo osvajanje Španije 711.),
- Abdurahman I. (osnivač emevijske dinastije u muslimanskoj Španiji, umro 788.),
- Ebul-ela el-Me'arri (arapski pjesnik i prozni pisac iz Sirije, umro 1058.),

- Efdaludin Hakani (perzijski pjesnik, umro 1199.),
- Dželaluddin Rumi (perzijski pjesnik, umro u Konji, u Anadoliji, 1273.),
- Guru Nanak (osnivač sikhske vjere u Indiji, umro 1539.),
- Wiliam Shakespeare (engleski pjesnik i dramski pisac, umro 1616.),
- Abdulkadir Bedil (indijski muslimanski pjesnik koji je pisao na perzijskom jeziku, umro 1720.),
- Napoleon Bonaparte (francuski general i imperator, umro 1821.),
- Johan Volfgang von Goethe (njemački pjesnik, dramatičar i romanopisac, umro 1832.),
- Šandor Petefi (mađarski pjesnik-vojnika, umro 1849.),
- Ogist Kont (francuski filozof, umro 1857.),
- Mirza Asadulah Kan Galib (indijski urdu pjesnik, umro 1869.),
- Karl Marx (njemački socijalistički mislilac, umro 1883.),
- Džemaludin el-Afgani (moderni muslimanski mislilac-aktivist, umro 1898.),

- Fridrih Nietzsche (njemački mislilac, umro 1900.),
- Lav Tolstoj (ruski romanopisac i mislilac, umro 1910.),
- Vladimir Lenjin (ruski boljševički vođa, umro 1924.),
- Mustafa Kemal (osnivač moderne Turske, umro 1938.),
- Henri Bergson (francuski filozof, umro 1941.)
- Benito Mussolini (talijanski diktator, umro 1945.)
- Albert Einstein (fizičar rođen u Njemačkoj, umro 1955.).

Ali, možda je još impresivnija od tematske raznolikosti Ikbalove poezije uloga koju obavlja njegova poezija. Bez obzira na pitanje jesu li Istok ili Zapad više različiti nego slični, općenito govoreći vjerovatno je tačno da se poezija na Istoku više nego na Zapadu koristila ne samo da se prenesu osjećanja, već, također, da se predstave sistemi mišljenja. To pokazuju mnogi primjeri višeg pjesništva na glavnim islamskim jezicima, a Ikbalova poezija spada u tu književnu tradiciju. Gotovo sva Ikbalova pjesnička djela mogu se proučavati, na jednom stepenu ili drugom, kao izrazi ili obrazloženja nekog filozofskog stanovišta. Filozofska priroda Ikbalove poezije dala je povoda raspravi o tome je li Ikbal pjesnik ili filozof. Pitanje se postavlja zbog nemogućnosti da se Ikbal jasno smjesti u jedan od postojećih, već određenih pretinaca – ili, što znači isto, zbog nemogućnosti da se cijeni osebujna priroda njegovog djela. Takozvane zasebne niti u poeziji i filozofiji nisu naročito odjelite kod Ikbala. Malo je drugih muslimanskih pisaca tako dobro uspjelo uklopiti ta dva dijela – ili štaviše, napisati djelo koje je, iz, jednog ugla, duboka filozofija, a gledano iz drugog ugla, poezija najveće književne vrijednosti. Proučavanje Ikbalovih pjesničkih djela dat će dokaz o majstorskoj upotrebi poetskog medija za prenošenje filozofske misli. Pregled odabranih tema njegove poezije u ovom poglavlju, dopunjeno s uvidom u aspekte njegove poezije u sljedećem poglavlju, predstaviti će predodžbu o tome kako Ikbal postiže taj cilj.

I. PRIRODA

Ikbal je napisao brojne pjesme isključivo o prirodi; u mnogim drugim pjesmama, priroda služi kao okolina ili obrazuje pomoćnu temu. Mogu se razlikovati četiri nivoa Ikbalove veze s prirodom.

Prvo, neke Ikbalove pjesme veličaju jednostavnu ljepotu prirode, poput pjesme *Oblak* (BD, 91), u kojoj opisuje kretanje oblaka i nastupanje kiše, ili poput pjesme *Jedna večer* (BD, 128), koja predstavlja opis mirne večeri kraj rijeke Nekar u Hajdelbergu. Ovoj kategoriji pjesama također pripadaju i pjesme koje sežu malo dalje od običnog opisa, uznoseći nevinost prirode ili, u nekim slučajevima, istražujući mitološku dimenziju prirode.

Dobar primjer za to je pjesma *Himalaji*, sa kojom *Bang-i Dara* počinje. Kao jedna od njegovih prvih objavljenih pjesama, ona sluti i navještava Ikbalovu duboku i trajnu zainteresiranost za prirodu. Početni stihovi govore o bezvremenosti Himalaja, poredeći u pozitivnom smislu ovaj planinski lanac sa Sinajem, gdje se, prema riječima iz Kur'ana (7 : 142), Bog ukazao na Musaovu molbu:

O Himalaji,
Bedemi kraljevine Indije,
Nebesa se saginju da vas u čelo cjelivaju!
Vrijeme vas ne dotiče:
Dani i noći koji minuju uvijek vas mlade
zatekoše.
Za Musaa na Sinaju samo jedno otkrovenje
bijaše;
A oku koje rasuđuje vi ste utjelovljeno
otkrovenje.

(BD, 21)

Prema jednoj predaji, nakon progona iz edenskih vrtova, Adem se prvo našao na Himalajima. Pošto se Himalaji sjećaju tih čovjekovih dana na Zemlji, Ikbal čezne da sasluša priču o dobu kad su ljudska bića živjela jednostavno i nepometeno. Implicirana kritika *civilizacije* ne može se zaobići u sljedećim stihovima:

Kazujte nam, o Himalaji, priče iz vremena
Kad čovjekovi prvi roditelji prvi put obitavahu
na rubovima tvojim.

O, govorite nam o tom životu prostom
 Koji bijaše nepomućen maskom pretvaranja.
 O mašto, predoči nam one dane i noći –
 Vрати se na svoju putanju, o ti vrijeme, koje sve u
 krug tečeš!

(BD, 23)

Ovaj korpus pjesama nadalje se može proširiti tako da u sebe uključi pjesme koje slave čulnu ljepotu prirode, ali, u isto vrijeme, pozivaju čitaoca da otkrije dublje značenje u prirodi.

Jedan primjer je *Proljetno doba* (PM, 261-4), čijih šest strofa po sedam stihova ponaosob razrađuju uspinjanje od živih opisa scena u vrtu do jezgrovitih iskaza koji potiču na razmišljanje o životu.

Drugo, priroda je prisran prijatelj, a njeno mirno krilo pruža utočište od jednoličnosti običnoga života i od problema i briga u životu. Ovaj motiv *što dalje od svjetine i puka* nalazi se u pjesmi iz ranog perioda *Jedna želja*. Ikbal želi imati *kolibicu u podnožju brda*, gdje:

Slobodan sam od briga, i mogu živjeti u osami.
 Žaoka svjetske boli iz moga srca otklonjena je;
 Tamo gdje cvrkut ptica užitak muzike daje,
 A žubor šadrvana je poput instrumenta koji
 svira;
 Tamo gdje pupoljak, u cvatu, poruku od nekoga
 nosi;

Malehni pehar mi cio svijet pokazuje;
 Tamo gdje ruka moja je jastuk moj, a trava moja
 postelja,

I gdje samoća društvo postidi;
 Gdje bulbul moje lice poznaje tako
 Da mu srdašće ne obuzima strah;
 Gdje se, sa raskošnim rastinjem na obje strane,
 Oslikava bistra voda potoka;
 Gdje je tako zanosan prizor planine
 Da i sama voda kulja da ga pogleda;
 Gdje je zelena trava usnula u zemljinom krilu,
 A voda svjetluca dok kroz grmlje prolazi;
 Gdje se saginje ružicina grana da vodu dotakne,
 Poput ljepote koja u ogledalu nalazi svoj lik;
 Tamo gdje, kad sunce nevjestu večeri oknije,
 Odora svakoga cvijeta
 taknuta je dahom zlačane boje.

(BD, 47)

Treće, priroda služi kao podsticaj ozbiljnom razmišljanju. Proučavanje uzoraka u prirodi daje jasne lekcije ljudskim bićima. U pjesmi *Jutarnje sunce*, Ikbal želi biti poput sunca, koje s nebesa jednako grije i *moćne i neжаве*. I Ikbal bi, također, želio jednako promatrati i postupati prema svim ljudskim bićima, uzdižući se iznad vještačkih granica koje dijele ljudski rod:

U tvojim očima i slabi i jaki su jedno;
 Za takvim prizorom i ja žudim.
 Želio bih da su zbog boli drugog i moje oči
 suzne,
 Želio bih da se moje srce od razlika vjere i
 vjerovanja oslobodi.

(BD, 49)

Ponekada priroda služi Ikbalu kao žarište razmišljanja o vlastitoj poziciji ili o poziciji čovjeka općenito. U pjesmi *Riječni val* govori o svom nemiru i potom nudi objašnjenje za to: gorljivo se želi ujediniti s morem, od kojeg je odvojen kao val. Ova pjesma bavi se jednom od Ikbalovih omiljenih tema – to jest da odvajanje od nečijeg izvora ili objekta ljubavi dovodi do bola i nemira, dok sjedinjenje donosi radost i zadovoljstvo – a to je tema koja je veoma česta u sufijskoj literaturi. Ovdje se nalazi cijela pjesma, za koju se, kao i za nekoliko drugih, može reći da sadrži autobiografski element:

Moje nestrpljivo srce stvara mi nemir;
 Poput žive se kotrljam; eh, to je moj život.
 Ja sam talas, a more mi je do članaka,
 Obruč vrtloga me nikad neće zarobiti;
 Kao vikor, moj at juri vodama,
 Halje mi nikad nije razderala oštra riblja
 koščica.
 Ponekad, privučen, pohrlim punom Mjesecu;
 Ponekad, u žaru, razbijem glavu o obalu.
 Ja sam putnik, i zaljubljen sam u odredište.
 Zašto sam posred strepnje? Neka neko priupita
 moje srce.

Bježim od nemirnih tjesnaca rijeke;
 Smušen sam jer za prostranim morem čeznem.

(BD, 62)

U pjesmi *Mjesec*, Ikbal prvo primjećuje nekoliko sličnosti između mjeseca i sebe:

obojica žive usamljениčki; obojica traže odredište; obojica su začarani – Mjesec ljubavlju prema suncu, a Ikkal ljubavlju prema božanskoj beskrajnoj ljepoti. Ali, nakon daljeg razmišljanja, Ikkal shvata da se oni, također, umnogome razlikuju:

*Pa, ipak, sjajni Mjeseče,
Ti si drukčiji od mene,
I ja sam drukčiji od tebe!
Srce koje osjeća bol
Uistinu je drukčije.*

*Premda sam ja mrkla tama, a ti potpuno svjetlo,
Ti si taj koji je daleko od postaje razbora.
A ja poznajem smisao svoga života –
I to je proplamsaj koji tvoj lik ne poznaje.*
(BD, 79)

Drugim riječima kazano, poređenje sa prirodom otkriva ljudsku različitost, pomaže im da stvore svoj identitet i odrede prirodu svog posebnog poziva u životu.

Jedna od najzagonetnijih pjesama ove vrste je *Samoća* (PM 288), koju sam detaljno obradio na drugom mjestu (vidi Mir, *Tulip in the Desert*, str. 43-45, 49-50).

Četvrto, priroda služi kao podloga za ocrtavanje ljudske sposobnosti. Priroda je Božiji nezavršeni čin – poput grubo isklesanog kamena koji očekuje da skulptorova ruka iskleše majstorsko djelo od njega. U usavršavanju onoga što nije savršeno u prirodi, ljudska bića ispunjavaju svoju pravu ulogu u svijetu, obavljajući u isto vrijeme ulogu Božijih prijatelja.

Kratka pjesma *Dijalog između Boga i Čovjeka*, polemika između Boga i čovjeka, donosi ozbiljnu opasku (za prijevod pjesme, sa komentarom i bilješkama, vidi Mir, *Tulip in the Desert*, str. 11, 20). Bog optužuje čovjeka da u zlu svrhu koristi bezopasne predmete iz prirode koju je On stvorio:

*Iz zemlje stvorih čisto željezo,
Ali ti od toga napravi mač, strijelu i pušku.*

Pažljivo biranim odgovorom, čovjek izravno ne opovrgava optužbu, već, ipak, ističe kako je poboljšao inače grubu i nerazvijenu prirodu:

*Ti stvori pustinje, planine i doline;
Ja napravih vrtove, pašnjake i parkove.
Ja sam onaj koji iz kamena napravi ogledalo,
I pretvara otrov u slatko, ukusno piće. (PM, 284)*

Kratak je korak od prizora prirode kao podloge do prizora prirode kao predmeta osvajanja. Prema tome, četvrta razina Ikkalovog bavljenja prirodom uključuje čovjekovo nastojanje da stekne kontrolu nad prirodom. U izuzetnoj pjesmi *Taskhir-i Fitrat* (Osvajanje Prirode) u *Payam-i Mashriq*, Adem, nakon što ga je zaveo šejtan – koji je tvrdio da je gospodar prirode – sada odlučuje zagospodariti prirodom tako da bi mogao nadmudriti šejtana – koji tvrdi da zapovijeda elementima u prirodi – sve s ciljem da bi čovjek bacio šejtana na koljena (za prijevod i analizu pjesme vidi Mir, *Tulip in the Desert*, str. 21-24). Primjerice, čovjekovo osvajanje prirode nije uvijek popraćeno osvjetljavanjem mračnih staza samog ljudskog uma i ovaj *nesklad* izaziva ironiju, koja ne izmiče Ikkalovoj pažnji (vidi naredni odjeljak).

Prevela:

Dženita Karić

(Iz Mustansir Mir, *Ikkal*, knjiga izišla u biblioteci *Makers of Islamic Civilization*, izdavač *IB Tauris*, Oxford Centre for Islamic Studies, London, New York, 2006., drugo poglavlje 22-55)